

ב"ה. יום ג' י"ד טבת תשפ"ד

לכבוד אחי ורעי השלוחים רבני אוקראינה,

שלום וברכה!

שמח הנני לשתף אתכם בזאת בשיטת אדמו"ר הזקן בעניין "תוספת שבת" במוצאי שבת, לתועלת יהודי אוקראינה. התעוררתי לזה כיון שראיתי שהתוספת הגדולה שמקובל להוסיף בכמה מקומות מיותרת היא לשיטת אדמו"ר הזקן והדבר גורם לטרחא דציבורא ללא צורך. תקוותי שיהיה הדבר לתועלת עבורכם ועבור יהודי הקהילות שיחיו.

בכבוד ובברכה

שמואל קמינצקי

א. מקור הדין של "תוספת שבת"

מובא בגמרא במסכת יומא: "תניא ועניתם את נפשתיכם בתשעה לחדש" – יכול יתחיל ויתענה בתשעה? תלמוד לומר 'בערב'. אי בערב יכול משתחשך? תלמוד לומר: 'בתשעה'. הא כיצד? מתחיל ומתענה מבעוד יום. מכאן שמוסיפין מחול על הקודש. ואין לי אלא בכניסתו, ביציאתו מניין? תלמוד לומר: 'מערב עד ערב'. ואין לי אלא יום הכפורים, שבתות מניין? תלמוד לומר: 'תשבתו'. אין לי אלא שבתות, ימים טובים מניין? תלמוד לומר: 'שבתכם'. הא כיצד? כל מקום שנאמר 'שבות' מוסיפין מחול על הקודש". ע"כ לשון הגמרא (יומא פא, ב).

והביא זאת הר"ף להלכה וזה לשונו: "שבת בראשית מניין? תלמוד לומר 'תשבתו'... כל שביתה שאתה שובת אתה מוסיף לה בין מלפניה בין מלאחריה". וכן פסק הרא"ש שם. (אבל הרמב"ם בהלכות שבת לא הזכיר זאת כלל¹). וכן נפסק להלכה בשולחן ערוך בשם "יש אומרים"². וזה לשון אדמו"ר הזקן בשולחן ערוך שלו³: "יש אומרים שמצות עשה מן התורה להוסיף מחול על הקודש באיסור עשיית מלאכה בכניסת שבתות וימים טובים וביציאתם".

ב. שיטות הפוסקים בשיעור תוספת שבת

ההגדרה של "תוספת" זו בכניסתו וביציאתו היא כדלהלן:

בכניסתו, בערב שבת – זמן התוספת צריך להיות קודם בין השמשות. שכן זמן בין השמשות עצמו אינו נחשב ל"תוספת", שהרי הוא ספק לילה ואסור במלאכה מן התורה בלא מצוות תוספת⁴. וכן ביציאתו, במוצאי שבת – צריכה תוספת זו להיות לאחר בין השמשות, דהיינו

¹ ראה הלכות שבת להרמב"ם פרק ה. הרמב"ם זאת רק לענין עינוי יום הכיפורים, בהלכות שביתה עשור פרק א הלכה ו. ונחלקו המפרשים אם לשיטתו אין כלל דין תוספת שבת או שיש דין תוספת שבת מדרבנן (עיי' מגיד משנה הלכות שביתה עשור שם. בית יוסף סימן רסא. ועוד).

² סימן רסא (זמן הדלקת הנרות לשבת) סעיף ב.

³ שם סעיף ד.

⁴ שם סעיף ה.

אחרי צאת הכוכבים. ונמצא שזמן הוצאת השבת מורכב משעת צאת הכוכבים בצירוף שיעור זמן "תוספת שבת".

בגמרא לא התפרש כמה הוא שיעור זמן "תוספת שבת". ובראשונים מצינו כמה לשונות בזה. הרמב"ן כתב: "ולא נתנו חכמים שיעור לתוספת זו למטה, אלא שיוסיף שיעור הנראה לעינים שהוא תוספת"⁵. וכן כתב הריטב"א: "שיעשה קצתו קודש שיעור הניכר שיהא בו תוספת"⁶.

כמה ראשונים כתבו בפירוש שמספיק תוספת "כל שהוא"⁷. אבל כמה ראשונים כתבו הלשון: "מעט"⁸ (ומשמע שהוא יותר מ"כל שהוא"⁹). ועדיין לא נתפרש כמה הוא "מעט"?

ובפוסקים האחרונים מצינו כמה שיטות בזה. ומהם:

(א) בספר "דרך החיים"¹⁰ כתב: "ותוספת שבת מה שצריכין להוסיף מודאי חול לשבת לכל הפחות בערך אחד מינוט וחצי".

(ב) בשו"ת "ארץ צבי"¹¹ כתב: "שיעור תוספת שבת שני מינוט".

(ג) בשו"ת אבני נזר¹² כתב (בשיטת אדמו"ר הזקן): "תוספת זה ד' מינוט". וכך כתב בקצות השולחן¹³: "וצריך להוסיף ד' מינוטין מחול על הקדש". וכמו שיתבאר להלן.

(ד) שיטת המשנה ברורה ששיעור התוספת הוא לערך 10-15 דקות¹⁴.

ג. שיטת אדמו"ר הזקן ש"מעט" הוא ארבע דקות

כדי לדעת איך עלינו חסידי חב"ד ושלוחי כ"ק אדמו"ר לנהוג בפועל עלינו לברר את שיטת אדמו"ר הזקן בזה. ויתבאר להלן שמדבריו בסידורו ב"סדר הכנסת שבת" עולה ברור ששיעור תוספת שבת הוא ארבע דקות (וכמו שכתבו הפוסקים הנ"ל).

⁵ תורת האדם סו, א (שער האבל).

⁶ ריטב"א תענית יב, ב.

⁷ ריטב"א ברכות כז, א: "ובודאי בתוספת כל שהוא יצא". ר"ן שבת לה, א: "ותוספת דקיי"ל שמוסיפין מחול על הקדש הוא כל שמוסיף על שיעור זה כל שהוא". ובאורחות חיים ח"א דין הדלקת הנר בע"ש ס"ד: "וזמן התוספת קודם בין השמשות מעט. ולא נתנו בו חכמים שיעור אלא שיוסיף שיעור הנראה לעינים שהוא תוספת, ואפילו ברגע אחד די". ובתוס' ר"ה (ט, א ד"ה ורבי עקיבא): "סגי בתוספת משהו".

⁸ הסמ"ג עשין לב: "ושיעור התוספת לא נתפרש, אך צריך להוסיף ולפרוש מעט קודם שקיעת החמה". ספר היראים סימן קב: "ותוספת לא מצינו לה שיעור אך קודם בין השמשות מעט". רא"ש יומא פ"ח סי' ח (לענין עינוי יו"כ): "וצריך לפרוש קודם בין השמשות מעט. וכן מוצאי יוה"כ אחר צאת הכוכבים צריך להוסיף מעט". וכן ברמב"ם שביתת עשור פ"א ה"ו: "שוהה בעינוי מעט מלילי אחד עשר סמוך לעשירי". וכן הוא בעוד ראשונים. ובשו"ע סי' רס"א ס"ב כתב: "שיוסיף איזה זמן שיהי ודאי יום מחול על הקדש". וכ"ה בשו"ע אדה"ז שם ס"ה.

⁹ בתוספות ביצה (ל, א ד"ה דהא תוספת): "משמע דיש שיעור לתוספת... ובפירוש התוספת לא הוברר השיעור ולכך יש לזוהר ולהפסיק מבעוד יום". וכן כתב בב"י סי' רסא: "ותוספת זה לא נתברר שיעורו, אלא מיהו לאו תוספת כל דהו קאמר, כדמשמע ביום טוב פרק המביא (ביצה ל, א) ובפרק שואל (שבת קמח, ב) דלאו בתוספת כל דהו אמרינן, אלא שלא נתברר שיעורו, וצריך לפרוש קודם בין השמשות מעט".

¹⁰ להגאון ר' יעקב מליסא. סימן נ (דיני זמן הדלקת הנר וקבלת שבת) בתחלתו.

¹¹ להרה"ג ר' אריה צבי פראמער. סימן ס' (בענין קבלת שבת ותפלת מנחה) ד"ה ומש"כ.

¹² או"ח סי' תצח ס"ג בשם "הרב מלאדי בסידור".

¹³ סי' צג הע' ב. "כמבואר בסידור בסדר הכנסת שבת".

¹⁴ במשנ"ב סי' רסא ס"ק כב: "ולא סגי בהוספה כל שהוא אלא שצריך קצת יותר. ושיעור התוספת עם בין השמשות ביחד עולה כמעט חצי שעה". ובביאור הלכה הוסיף "ונראה דעכ"פ הוא פחות מכדי ג' רבעי מיל". ושם ס"ק כג, שג' רבעי מיל "הוא לערך רבע שעה". החשבון עולה בין 10 ל-15 דקות כאמור בפנים.

ובהקדים לשון אדמו"ר הזקן שם: "פסקו בגמרא הלכה כר' יוסי לחומרא כמו ביציאת שבת... שאינו ודאי לילה עד צאת הכוכבים הבינונים". ובהמשך לזה כותב: "ובמוצאי שבת להוסיף אחר כך **מעט** מחול על הקדש". כלומר, זמן צאת השבת הוא "מעט" לאחר צאת הכוכבים הבינונים. מה הוא השיעור "מעט" לדעת אדמו"ר הזקן?

מתוך דבריו בתחילת "סדר הכנסת שבת" מוכח, שהמושג "מעט" מוגדר בשיעור של ארבע דקות!

וזה לשונו: "מאד מאד צריך לזהר בהדלקת נרות, להדליק קודם שקיעת החמה, שקיעה הנראית, דהיינו בעוד השמש זורח בראשי האילנות, ולא לעשות אחר כך שום מלאכה כלל, כדי להוסיף מחול על הקדש **מעט**. כי אחר סילוק וביאת האור מראשי האילנות וגגים הגבוהים **בכמו ד' חלקי ששיים משעה (שקורין מינוטין)** אזי היא שקיעה האמיתית".

הרי מפורש בדבריו שההפרש בין השקיעה הנראית לשקיעה האמיתית היא **ד' מינוטין**, וזהו שיעור ההוספה מחול על הקודש!

בהמשך דברי אדמו"ר הזקן מוכח שוב שהגדרת המושג "מעט" הוא ארבע דקות. שכתב שם: "זמן צאת ג' כוכבים בינונים בימים השונים... שהן **ל"ד חלקי ששיים** בקירוב אחר שקיעה הנראית... שבמרחשון של חדשי החמה **פוחת מעט** מתשרי, שנראים אז ג' כוכבים **בכחצי שעה** אחר שקיעה הנראית".

החשבון פשוט: בתשרי יש 34 דקות בין השקיעה הנראית לצאת הכוכבים, ואילו במרחשון שאז "פוחת מעט מתשרי" יש 30 דקות ביניהם. הרי שההפרש "מעט" בין תשרי למרחשון הוא 4 דקות!

העולה מהנ"ל למעשה: כדי לחשב את זמן צאת השבת למנהגנו, צריך לחשב מהו זמן צאת הכוכבים הבינונים, ולהוסיף "מעט" 4 דקות, וזהו זמן צאת השבת.